

แนวคิด ทฤษฎี ตัวแบบ และแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ:
การจัดกลุ่มทางความคิดและสาระสำคัญจากแนวคิดกระแสหลักช่วง
คริสต์ศตวรรษที่ 20¹

Concept, theory, model and approach in International
Relations: idea classifying and main point from mainstream
paradigm in 20th Century

ธโสธร ตูทองคำ²

Thasothorn Toothongkum³

บทคัดย่อ

บทความเรื่องแนวคิด ทฤษฎี ตัวแบบ และแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ: การจัดกลุ่มทางความคิดและสาระสำคัญจากแนวคิดกระแสหลักมีวัตถุประสงค์เพื่อการจัดระเบียบและสายธารพัฒนาการของกลุ่มความคิดและอธิบายสาระสำคัญของแนวคิดกระแสหลักของสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ประกอบด้วย (1) เสรีนิยมหรืออุดมคตินิยมที่มองโลกในแง่ดีเชื่อในเหตุผลของมนุษย์ เน้นสันติภาพและความร่วมมือ ผลประโยชน์สาธารณะ (Public Interest) คุณธรรม ศีลธรรม และจริยธรรม เป็นที่มาของกฎหมายระหว่างประเทศ องค์การระหว่างประเทศและระบอบระหว่างประเทศ (2) สัจนิยม มองมนุษย์และโลกในแง่ร้าย สังคมมนุษย์มีความขัดแย้งและสงคราม รัฐนับเป็นตัวแสดงที่สำคัญที่สุดที่มุ่งเน้นผลประโยชน์

¹ บทความเรื่องแนวคิด ทฤษฎี ตัวแบบ และแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ : การจัดกลุ่มทางความคิดและสาระสำคัญจากกระแสหลัก ปรับปรุงและพัฒนามาจากเอกสารประกอบคำบรรยาย ร. 271 ความรู้เบื้องต้นทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ : แนวคิด ทฤษฎี ตัวแบบ และแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ งานบริการวิชาการ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ผู้เขียนบรรยายในภาคการศึกษาที่ 2 ปีการศึกษา 2546

² สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช 9/9 หมู่ 9 ถนนแจ้งวัฒนะ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี 11120, อีเมลติดต่อ: Thasothorn.too@stou.ac.th

³ Political Science Program Sukhothai Thammathirat Open University Chaengwattana Rd. Pakkret Nonthaburi Thailand 11120, E-mail: Thasothorn.too@stou.ac.th

แห่งชาติ (3) ระบบ มองการเมืองระดับมหภาค ประกอบด้วย ปัจจัยนำเข้า กระบวนการแปรรูป ปัจจัยนำออก ปัจจัยป้อนกลับ ที่มีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม และ (4) เศรษฐศาสตร์การเมือง แนวมาร์กซิสต์ เป็นการวิเคราะห์และอธิบายปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มีต่อการเมืองหรือปัจจัยทางการเมืองที่มีต่อเศรษฐกิจ มาจากแนวคิดมาร์กซิสต์ (Marxism) เป็นที่มาของแนวคิดทฤษฎีที่สำคัญ ได้แก่ ภาวะทันสมัย จักรวรรดินิยมที่มุ่งเน้นการยึดครองดินแดน จักรวรรดินิยมใหม่ และทฤษฎีการพึ่งพิง

คำสำคัญ: แนวคิดทฤษฎี, เสรีนิยม, สังคมนิยม, ระบบ, มาร์กซิสต์

Abstract

This article has a purpose to arrange the development of groups of ideas and explain the main point of mainstream ideology in International Relations which consists of (1) Liberalism or Idealism which has an optimistic viewpoint, believes in the reasons of human, emphasizes on peace and cooperation, Public interest, virtue and morality are sources of International Law, International organization and International regime. (2) Realism which has a pessimistic viewpoint. Human society has a conflict and war. State is the most important player which emphasizes on National interest. (3) Macropolitics system consists of input factor, transformation process, output factor and feedback factor which have an interaction to the environment. (4) Marxism Political Economy is an analysis and explanation which factor of economics has affected politics or factor of politics has affected economics. Marxism is the origin of important thoughts such as modernization, imperialism which emphasizes on occupying the territory, neo-imperialism and dependency theory.

Keywords: Theoretical, Liberalism, Realism, System and Marxism

1. บทนำ

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นสาขาวิชาหรือแขนงวิชาหรือวิชาที่พรรณนาอธิบาย วิเคราะห์ สังเคราะห์และทำความเข้าใจการกระทำและปฏิสัมพันธ์ข้ามพรมแดนของรัฐ มีการจัดระบบความคิดและพัฒนาจากความรู้ (knowledge) สู่องค์ความรู้ (body of knowledge) ทำให้มีขอบข่ายที่สำคัญประกอบด้วยการทูตและประวัติศาสตร์การทูต การเมืองระหว่างประเทศ องค์การระหว่างประเทศ กฎหมายระหว่างประเทศ เศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ นโยบายต่างประเทศ ภูมิภาคศึกษา และแนวคิดทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ กรอบแนวคิด (conceptual framework) ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ นับเป็นเครื่องมือที่สำคัญเพราะเป็นกรอบใหญ่ที่กำหนดเนื้อหาการนำเสนอและทำความเข้าใจโครงสร้าง กระบวนการและพฤติกรรมของตัวแสดงแต่เนื่องจากแนวคิดทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เป็นกุญแจสำคัญของการสร้างกรอบแนวคิดทฤษฎีมีเป็นจำนวนมากทำให้ผู้เขียนจัดกลุ่มหรือหมวดหมู่จากฐานคิดที่สำคัญจากการจัดกลุ่มหรือหมวดหมู่แนวคิดทฤษฎีของดาฟเฮอร์ตี และ ฟอทซ์กราฟฟ์ (Dougherty and Pfaltzgraff, 1981) จากระดับของแนวคิดทฤษฎีที่มีสองระดับเป็นสามระดับ ประกอบด้วยแนวคิดทฤษฎีขนาดใหญ่ ขนาดกลางหรือพิสัยกลาง และขนาดเล็ก และพัฒนาเป็นกลุ่มแนวคิดทฤษฎีกระแสหลักจากแนวคิดทฤษฎีขนาดใหญ่ที่ครอบคลุมถึงหรือเป็นรากฐานที่สำคัญของแนวคิดทฤษฎีขนาดกลางและขนาดเล็กที่ประกอบด้วยกลุ่มแนวคิดทฤษฎีสัจนิยม เสรีนิยมหรืออุดมคตินิยม ระบบ และเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวมาร์กซิสต์หรือมาร์กซิสต์ แนวคิดทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจากพัฒนาการและความคิดพื้นฐานนับเป็นที่มาของวัตถุประสงค์ของบทความคือ การทบทวนองค์ความรู้ด้านแนวคิดทฤษฎี ตัวแบบ และแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่สำคัญบางส่วนเพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจากกรอบคิดที่เป็นองค์รวม นับตั้งแต่การก่อตั้งสาขาวิชาหรือแรกเริ่ม ช่วงที่สำคัญคือ ทศวรรษที่ 1980 อันเป็นทศวรรษสุดท้ายของยุคสงครามเย็นและรอยต่อที่เป็นการเริ่มต้นของยุคหลังสงครามเย็นในทศวรรษที่ 1990 จนถึงช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 21 ทำให้สาระสำคัญของบทความเริ่มจากความหมายและสาระสำคัญของแนวคิด ทฤษฎี ตัวแบบ และแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและแนวคิดทฤษฎีกระแสหลักที่ประกอบด้วยกลุ่มแนวคิดทฤษฎีสัจนิยม เสรีนิยมหรืออุดมคตินิยม ระบบ และเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวมาร์กซิสต์หรือมาร์กซิสต์ และบทสรุป

2. ความหมายและสาระสำคัญของแนวคิด ทฤษฎี ตัวแบบ และแนวทางการศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

กรอบความคิดหรือกรอบแนวคิดพื้นฐานที่เป็นที่มาของแนวคิด ทฤษฎี ตัวแบบ และแนวทางการศึกษาระดับมหภาคมาจากกระบวนทัศน์ (paradigm) ที่มีความหมายคือ มวลรวมของฐานคติ (assumption) แนวคิดหรือสังกับและประโยคของเรื่องหนึ่งหรือจำนวนหนึ่ง กระบวนทัศน์จึงเป็นกรอบแนวคิดที่ประชาคมวิชาการยอมรับว่าดีงาม ถูกต้อง เป็นทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม ความรู้สึก และบรรทัดฐานที่เป็นกรอบใหญ่ที่มีอิทธิพลต่อสรรพสิ่งทั้งมวล ตัวอย่างที่สำคัญ คือ กระบวนทัศน์แบบจารีตที่มาจากความเชื่อและศาสนามีอำนาจและอิทธิพลต่อสรรพสิ่งทุกอย่างต่อมวลมนุษยชาติก่อนสมัยใหม่ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 และกระบวนทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ที่มีอำนาจและอิทธิพลต่อสรรพสิ่งทุกอย่างต่อมวลมนุษยชาติช่วงสมัยใหม่นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ทำให้เป็นอำนาจนำเหนือแนวคิด ทฤษฎี ตัวแบบ และแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มีความหมายหรือนิยามศัพท์และรายละเอียดที่แตกต่างกัน ดังนี้

แนวคิดหรือสังกับ (concept) คือ คำหรือกลุ่มของคำที่เป็นลักษณะของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นนามธรรม (abstract) แทนสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเป็นสากล ความทั่วไป (generalization) เป็นคำจำกัดความหรือความหมายของสิ่งใดสิ่งหนึ่งประกอบด้วยคำหรือคำพูด (word) เป็นเครื่องหมายแทนสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (label) มองไม่เห็นแต่รับรู้สิ่งที่เป็นตัวแทน (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2540, น. 219)

แนวทางการศึกษา (approach) คือ กรอบการศึกษาหรือการวิเคราะห์ที่เป็นเครื่องมือวิเคราะห์ที่มีจุดเน้นหรือประเด็นเพื่อทำความเข้าใจเหตุการณ์แต่ละเหตุการณ์ในภาพกว้าง มีรากศัพท์ที่หมายถึงการเข้าใจเหตุการณหรือปรากฏการณ์ที่สื่อถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในกรณีนี้ ลักษณะสำคัญประการแรกคือการมีจุดเน้นหรือจุดยืนที่ชัดเจนในการอธิบาย พรรณนา วิเคราะห์ สังเคราะห์สถานการณ์หรือปรากฏการณ์ สะท้อนถึงมุมมองของนักวิชาการแต่ละคน ประการที่สองคือการมีแนวคิดเฉพาะตัว เป็นของตนเอง เป็นความคิดกว้างในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหา ประการที่สามคือการกำหนดตัวแปรและความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ประการที่สี่คือการมีข้อสรุปเฉพาะตัวเป็นข้อเสนอแนะ (ปรัชญา เวสารัชช์, 2529, น. 52-57)

ตัวแบบ (model) คือ กรอบแนวคิดที่มีนัยทั่วไปหรือข้อสรุปทั่วไป (generalization) เพื่ออธิบายและให้ภาพความเป็นจริงทุกด้านส่วนหนึ่ง บางส่วนหรือบางประเด็น มีลักษณะกว้างกว่าทฤษฎีแต่ไม่ชี้ถูกผิด มีสมมติฐาน (assumption) แต่ขาดความเป็นวิทยาศาสตร์เพราะไม่มีการทดสอบความถูกต้องและเป็นที่มาของทฤษฎีและผันแปรตามการยึดถือของผู้ศึกษา (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2540, น. 229-230)

การศึกษาตามแนวทางการศึกษาและตัวแบบถือเป็นขั้นก่อนทฤษฎี (pre-theory) แสดงถึงการขาดความสมบูรณ์ในการอธิบายเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การกำหนดข้อเสนอดำเนินตามตัวแบบและแนวทางการศึกษาเป็นความพยายามทำความเข้าใจเหตุการณ์ระหว่างประเทศเพื่อหาข้อสรุปในกิจการระหว่างประเทศ (ปรัชญา เวสารัชช, 2529, น. 52)

ทฤษฎี คือ สัจพจน์ (axiom) ที่เป็นข้อความมาจากหลักการที่ระบุความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรตั้งแต่สองตัวแปรเพื่อพรรณนา อธิบาย วิเคราะห์ สังเคราะห์ และเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ ทำให้เป็นคำที่มีความหมายหลากหลายแง่มุม (ติน ปรัชญพฤทธิ์, 2540, น. 700) มีลักษณะสำคัญประการแรกคือการเป็นโครงสร้างสัญลักษณ์ของกลุ่มความคิดที่เกี่ยวข้องกัน (Dougherty and Pfaltzraff, Jr., 1981, p. 20) ประการที่สองคือการเป็นชุดของถ้อยแถลงความเป็นจริงทั่วไปที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน (Issac, 1969, p. 59) ประการที่สามคือการวางนัยทั่วไปหรือข้อสรุปทั่วไปเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ (พจนานุกรมสังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2524, น. 365) ประการที่สี่คือการเป็นชุดของถ้อยแถลงที่เป็นจริงทั่วไปเกี่ยวเนื่องกันเพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์หรือนำทางบรรยายหรืออธิบายหรือพยากรณ์ปรากฏการณ์หรือพฤติกรรม (ติน ปรัชญพฤทธิ์, 2540, น. 700) ประการที่ห้าคือการเป็นชุดของหลักการและคำนิยามที่สัมพันธ์กันเพื่อทำหน้าที่รวบรวมแนวความคิดเชิงประจักษ์ที่เลือกสรรแล้วประมวลอย่างเป็นระบบ (Theodorson and Theodorson, 1979, p. 436) ประการที่หกคือการสร้างองค์ความรู้เพื่อการตั้งคำถามที่ควรค่าแก่การตอบและชี้นำงานวิจัยให้เข้าสู่คำตอบ (Dougherty and Pfaltzraff, Jr., 1981, p. 20) ทำให้แบ่งทฤษฎีทางศาสตร์เป็นทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์กับทฤษฎีทางสังคมศาสตร์

ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์มีความหมายสามนัย นัยแรกคือกลุ่มที่เป็นจริงที่ทดสอบทางตรรกวิทยา นัยที่สองคือข้อความหรือทฤษฎีบทระดับย่อยที่มาจากความเป็นจริง นัยที่สามคือคำนิยามหรือคำพรรณนาจากสิ่งที่เป็นจริง ความสัมพันธ์เชิงตรรกะถือว่าเป็นทฤษฎีจากการ

ประยุกต์ใช้ที่ไม่ต้องเป็นทฤษฎีที่สมบูรณ์เสมอไปตามแนวคิดของอับราฮัม แคปแลน จากสาเหตุหลายประการและการนำไปใช้ไม่จำกัดเฉพาะตัวทฤษฎี (Dougherty and Pfaltzraff, Jr., 1981, p. 20) ส่วนทฤษฎีทางสังคมศาสตร์มีลักษณะสำคัญ ประกอบด้วย (Dougherty and Pfaltzraff, Jr., 1981, p. 21-22) (ก) ระบบนิรนัย (deductive) มาจากสมมติฐานที่สอดคล้องกับหลักตรรกวิทยา (ข) อนุกรมวิธาน (taxonomy) เป็นการจัดหมวดหมู่ (ค) พฤติกรรมทางการเมืองของการใช้วิธีการนิรนัยจากการสังเกตหรือตรวจสอบเปรียบเทียบกับข้อมูลในอดีต (ง) กลุ่มข้อความของพฤติกรรมที่มีเหตุผลบนพื้นฐานของแรงจูงใจที่เด่นชัดของตัวแสดงที่มีเหตุผล (จ) กลุ่มของค่านิยมหรือปทัสถานที่กำหนดตัวแสดงจากพฤติกรรมทางการเมืองและจริยธรรมที่ควรจะเป็นหรือพึงปรารถนา และ (ฉ) ข้อเสนอการปฏิบัติของรัฐบาลเพื่อเป็นสมมติฐานของระบบระหว่างประเทศ

ทฤษฎี (theory) จัดแบ่งเป็นสี่กลุ่มประกอบด้วย (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2541, น. 203-211) (ก) ทฤษฎีที่เป็นความคิด (thoughts) การคาดเดา (conjectures) การคาดคะเน (speculations) ความคิดเห็น (ideas) (ข) สาขาหนึ่งของรัฐศาสตร์ที่มีสองนัย คือ ระบบความเชื่อทางการเมือง (political belief systems) ที่เป็นอุดมการณ์ทางการเมือง (ideologies) หรือความมีเหตุผล (rationales) กับความหมายทางปรัชญาการเมืองที่เป็นความคิดทางการเมือง (ค) ทฤษฎีที่เป็นกรอบแนวความคิด (conceptual schemes or conceptual frameworks) และมุมมอง (viewpoints) หรือการตีความ (interpretations) (ง) ทฤษฎีที่เป็นจุดสุดยอดการอธิบายเชิงศาสตร์ เป็นคำอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมหรือทางรัฐศาสตร์ที่ทดสอบความถูกต้องด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ เป็นคำอธิบายเชิงเหตุและผล (causal explanations) และการอธิบายเชิงอนุมาน (deductive explanations)

ระดับของทฤษฎีแบ่งเป็นสามระดับประกอบด้วย (ติน ประชญพทุทธิ, 2540, น. 701) (ก) ทฤษฎีพิสัยแคบ (narrow-range theories) เป็นถ้อยแถลงที่เป็นจริงระดับแคบ มีพลังพรรณนา บรรยาย อธิบาย และพยากรณ์ต่ำ เป็นถ้อยแถลงที่เป็นจริง เฉพาะเจาะจงและใช้ในวงแคบทำให้ปราศจากความเป็นทฤษฎี มีความใกล้เคียงกับสมมติฐานมากกว่าเพราะอธิบายเพียงบางตัวแปร ครอบคลุมปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมในวงแคบ (ข) ทฤษฎีพิสัยกลาง (middle-range theories) เป็นถ้อยแถลงที่เป็นจริงระดับกลาง มีความสามารถพรรณนา บรรยาย อธิบาย วิเคราะห์ สังเคราะห์ และพยากรณ์เหตุการณ์หรือปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมมากกว่าทฤษฎีพิสัยแคบ (ค) ทฤษฎีขนาดใหญ่ (broad-range theories) เป็นถ้อยแถลงที่เป็นความเป็นจริง

ทั่วไประดับกว้างและมีความกว้างสูง ทางสังคมศาสตร์ไม่มีทฤษฎีใดแข็งแกร่งเหมือนทางวิทยาศาสตร์

กรอบการศึกษาและวิธีการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่สำคัญแบ่งเป็นแนวทางการศึกษา วิธีการศึกษาหรือระเบียบวิธีวิจัย และแนวคิดทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

แนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบ่งเป็นสองส่วนประกอบด้วย (ก) แนวทางจารีตหรือพรรณนาหรือดั้งเดิม (Classical Approach or Descriptive Approach or Traditional Approach) เป็นการเล่าเรื่อง ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร อย่างไร ทำไม (what when where why how who) จากเวลา สถานที่ ลำดับเหตุการณ์ก่อนหลัง มากกว่าสาเหตุและผลกระทบ แสดงถึงการขาดความชัดเจนทางทฤษฎี (ข) แนวทางสมัยใหม่ (Modern Approach) แบ่งเป็นสองแนวทาง คือ เสรีนิยมหรืออุดมคตินิยมที่เป็นการศึกษาสิ่งที่ควรจะเป็น (What should be or what ought to be) และสังคมนิยมที่ศึกษาสิ่งที่เป็น (What is)

วิธีการศึกษาหรือระเบียบวิธีการศึกษาหรือระเบียบวิธีวิจัย (methodology) ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบ่งเป็นสองวิธีการศึกษาประกอบด้วย (ก) วิธีการศึกษาแบบดั้งเดิม (traditionalism) มาจากแนวทางปรัชญาการเมือง เน้นแนวคิดและข้อเสนอของนักปรัชญาการเมือง เน้นทฤษฎีการเมืองแบบเก่า ประกอบด้วยคำสอน การพรรณนาข้อเท็จจริงกรอบแนวคิดในอดีต เป็นทฤษฎีเชิงปทัสสถานมุ่งแสวงหากฎเกณฑ์พฤติกรรมทางการเมืองที่มนุษย์ควรหรือไม่ควร ไม่แยกศีลธรรมจากข้อเท็จจริง (ข) วิธีการศึกษาแบบสมัยใหม่จากแนวทางพฤติกรรมศาสตร์ (behaviorism) เน้นการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์มีเป้าหมายเพื่อสร้างความเป็นศาสตร์ที่สมบูรณ์ เป็นศาสตร์บริสุทธิ์เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่เป็นสากลสู่การสร้างทฤษฎีประจักษ์ (empirical theory) เพื่อเป็นข้อเสนอความสัมพันธ์ทางศาสตร์จากการทดลอง การสังเกต เหตุผล จากความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรเพื่อนำไปสู่ข้อสรุปทั่วไป อธิบาย ทำนายปรากฏการณ์ในอนาคต จากการวิจัยที่เป็นการแสวงหาความรู้จากวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่มีเทคนิคการวิจัย (technique research) จากการวิจัยเอกสาร การสังเกต การทดลอง การสัมภาษณ์ และการสำรวจ มีความเป็นสหวิทยาการ (interdisciplinary) จากการนำศาสตร์หรือสาขาวิชาหรือความรู้หรือองค์ความรู้ที่หลากหลายมาใช้ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

รากฐานทางแนวคิดทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแต่เดิมจัดแบ่งเป็นสองกลุ่มคือ เสรีนิยมหรืออุดมคตินิยมกับสังคมนิยมแต่ภายหลังมีการแนวคิดทฤษฎีจากศาสตร์อื่นพัฒนามาใช้ใน

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งระบบที่มีรากฐานมาจากสาขาวิชามานุษยวิทยา เศรษฐศาสตร์การเมืองแนวมาร์กซิสต์ที่มีรากฐานทางความคิดจากมาร์กซิสต์ พัฒนาการที่ต่อเนื่องมาทำให้ภายหลังมีการจัดกลุ่มจากกระบวนทัศน์ แนวคิด ทฤษฎี ตัวแบบ และแนวทางการศึกษากำหนดเป็นสองส่วนประกอบด้วยกระบวนทัศน์เดิมหรือกระบวนทัศน์หลัก (mainstream paradigm) เป็นที่มาของกระแสหลักแบ่งเป็น 5 กลุ่มแนวคิดทฤษฎี ประกอบด้วยเสรีนิยมหรืออุดมคตินิยม สังคมนิยม ระบบ เศรษฐศาสตร์การเมืองแนวทางมาร์กซิสต์หรือมาร์กซิสต์และสำนักอังกฤษ และกระบวนทัศน์ทางเลือก (alternative paradigm) แบ่งเป็น 5 กลุ่มแนวคิดทฤษฎีประกอบด้วยประกอบสร้างหรือสรรสร้างนิยม หลังโครงสร้างนิยม หลังอาณานิคมนิยม สตรีนิยม และการเมืองสีเขียว เนื่องจากข้อจำกัดหลายประการบทความนี้นำเสนอเฉพาะกระบวนทัศน์หลักในเบื้องต้นก่อนการพัฒนาคำความรู้ทางแนวคิดทฤษฎีอย่างกว้างขวางเฉพาะเสรีนิยมหรืออุดมคตินิยม สังคมนิยม ระบบ เศรษฐศาสตร์การเมืองแนวทางมาร์กซิสต์หรือมาร์กซิสต์ ดังนี้

(1) เสรีนิยม (Liberalism) หรืออุดมคตินิยม (Idealism) (ซูเกียร์ติ พนัสพรประสิทธิ์ , 2546, น. 159-160 ; ปรัชญา เวสารัชช์, 2529, น. 58-59 ; ประภัสสร เทพชาตรี, 2541, น. 2-12 ; สมพงษ์ ชูมาก, 2542 น. 51-52)

แนวคิดทฤษฎีเสรีนิยมหรืออุดมคตินิยมมาจากแนวคิดเสรีนิยมจากนักปรัชญาการเมืองคนสำคัญ คือ จอห์น ล็อก (John Locke) ที่เน้นบทบาทและหน้าที่ของรัฐเพื่อสนับสนุนสิทธิเสรีภาพปัจเจกบุคคล เจรามี่ เบนแธม (Jeremy Bentham) ที่เน้นกฎหมายระหว่างประเทศเพื่อรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมระดับสากล ฌอง ฌาค รูสโซ (Jean Rousseau) อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) จอห์น สจ๊วต มิลล์ (John Stuart Mill) ที่เป็นผลในทางปฏิบัติจากความร่วมมือระหว่างประเทศจากระบบความมั่นคงร่วม (collective security) เป็นที่มาของการจัดตั้งสันนิบาตชาติ (League of Nations) ภายหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่งภายใต้การนำของวูดโรว์ วิลสัน (Woodrow Wilson) ที่เป็นบิดาของแนวคิดทฤษฎีอุดมคตินิยมและกลับมาเป็นเสรีนิยมนับตั้งแต่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองมี (ก) สมมติฐาน⁴ จากการมองโลกแง่ดี คือ มนุษย์โดยธรรมชาติเป็นคนดี ช่วยเหลือคนอื่น มีความคิดสร้างสรรค์ มีเหตุผล ประพฤติปฏิบัติถูกต้องตามศีลธรรมนำสังคมก้าวหน้า สงบสุข มีความร่วมมือ บรรลุสันติภาพ หลีกเลี่ยงสงคราม

⁴ ปรับปรุงจากกรอบการวิจารณ์งานวิชาการของดิน ปรัชญพฤทธิ ประกอบด้วยสมมติฐาน หน่วยวิเคราะห์คุณค่า เนื้อหาสาระ จุดเด่นและจุดด้อย การนำเสนอและภาษา

(ข) เน้นคุณค่า (value) ด้านศีลธรรมและจริยธรรมเพื่อให้มนุษย์ปฏิบัติและจากการควบคุมพฤติกรรมรัฐ เน้นวิวัฒนาการที่เจริญก้าวหน้า ศึกษาสิ่งที่จะควรจะเป็นมากกว่าสิ่งที่เป็นจริง เน้นผลประโยชน์ต่อส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์แห่งชาติ การสร้างและรักษาสันติภาพและระบบระหว่างประเทศ ปฏิเสธการสร้างคามเข้มแข็งของกองทัพ การพัฒนาอาวุธ การสะสมอาวุธงบประมาณทางทหารจำนวนมาก

(ค) เนื้อหาสาระ (substance) แบ่งเป็นด้านการเมือง เน้นศีลธรรม จริยธรรม นำมาสู่ผลประโยชน์ส่วนรวมหรือผลประโยชน์สาธารณะ (public Interest) เพื่อความสงบสุข ความผาสุก และสันติภาพ (peace) นำสู่กฎหมายระหว่างประเทศ องค์การระหว่างประเทศ และระบอบระหว่างประเทศ ด้านเศรษฐกิจ เน้นแนวคิดตลาดเสรี (Laissez-Faire) จากบทบาททางเศรษฐกิจของภาคเอกชนและกลไกตลาดจากอุปสงค์ (demand) อุปทาน (supply) เป็นที่มาของการค้าเสรี (free trade) และแนวคิดรัฐสวัสดิการ (Welfare-State) ที่รัฐมีบทบาทด้านการศึกษา การสาธารณสุข และคุณภาพชีวิตด้านอื่น เน้นช่วยเหลือคนยากจนคนด้อยโอกาส นำมาสู่ความช่วยเหลือระหว่างประเทศ ด้านสังคม การเน้นสิทธิมนุษยชน (human right) การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ผลประโยชน์สาธารณะและผลประโยชน์ส่วนรวม (ง) จุดเด่น (advantage) คือ การเน้นการจัดตั้งองค์การระหว่างประเทศ กฎหมายระหว่างประเทศ และระบอบระหว่างประเทศเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างประเทศโดยสันติวิธีและมีจุดด้อย (disadvantage) คือ การขาดการมองโลกจากความเป็นจริงที่เป็นอนาธิปไตย (anarchy) ทำให้ขาดการเตรียมพร้อมใช้ความรุนแรงจากความขัดแย้ง การเผชิญหน้า และสงคราม

แนวคิดทฤษฎีเสรีนิยมหรืออุดมคตินิยมเป็นรากฐานสำคัญของแนวคิดทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่สำคัญ คือ (1.1) แนวคิดเสรีนิยมใหม่ (Neo-Liberalism) หรือสถาบันนิยม-เสรีนิยมใหม่ (Neo-liberal institutionalism) มีสมมติฐาน คือ ลักษณะอนาธิปไตยของระบบระหว่างประเทศทำให้รัฐกำหนดทางเลือกอย่างสมเหตุสมผลบนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน เน้นคุณค่าจากสิทธิเสรีภาพจากการปกครองเสรีนิยมประชาธิปไตยและแนวคิดสากล กำหนดหลักการปกครองตนเอง (self-determination) มีจุดเด่นที่เน้นระดับมหภาค และจุดด้อยที่มหอำนาจมีบทบาทครอบงำ เน้นความร่วมมือทำให้เป็นประโยชน์กับรัฐร่วมกัน (absolute gain) จากการใช้เครื่องมือทางการทูตมากกว่าเพื่อลดความขัดแย้งอันเป็นที่มาของการเผชิญหน้าและสงครามจากการเพิ่มการสื่อสารระหว่างประเทศ การลดอาวุธเพื่อสร้างสันติภาพ

(1.2) แนวคิดพหุนิยม (Pluralism) (สมพงษ์ ชูมาก, 2542, น. 26-28) มีความหมายสองนัย คือ (ก) การต่อต้านแนวความคิดการรวมศูนย์อำนาจรัฐ (State-Centrism) จากตัวแบบตัวแสดงที่ผสมผสาน (mixed actor model) ระหว่างตัวแสดงที่เป็นรัฐและไม่ใช่รัฐ (ข) การแบ่งปันทางอำนาจของตัวแสดงเท่ากับเน้นการเมืองภายในประเทศ (Intra-State Politics) และระหว่างประเทศ (Inter-State Politics) การสื่อสารระหว่างกันทำให้ตัวแสดงทั้งหลายร่วมมือกันเพื่อแก้ปัญหาการเมืองมหภาค (macro politics) บนผลประโยชน์ร่วม (common interest) เท่ากับเพิ่มพูนอำนาจรัฐจากการมีส่วนร่วมกิจกรรมบางส่วน (sectorial integration) และลดอำนาจอธิปไตยของรัฐลงและเพิ่มบทบาทตัวแสดงอื่นเพราะหากรัฐปฏิเสธบทบาทของตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐอาจแพ้ภัยตัวเอง (self-defeating)

(1.3) แนวคิดการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (Interdependence) (สมพงษ์ ชูมาก, 2542, น. 42-44) คือ การกระทำ ปฏิกริยา ปฏิสัมพันธ์ และการตอบโต้ระหว่างตัวแสดงด้านการเมืองจากระบบพันธมิตรของระบบความมั่นคงร่วมด้านเศรษฐกิจจากการค้าระหว่างประเทศตามแนวคิดการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันทางเศรษฐกิจของโรเบิร์ต โคเฮน (Robert O. Keohane) และโจเซฟ นาย (Joseph S. Nye) ที่นำไปสู่ความมั่งคั่ง สวัสดิการสังคม ก่อให้เกิดขยายตัวเป็นระบบการค้า (trade system) ทำให้เพิ่มการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันด้านสังคมจากความหลากหลายของปัญหาทางสังคมที่ทำให้รัฐขาดความสามารถแก้ปัญหาเพียงลำพังต้องแสวงหาความร่วมมือระหว่างกัน เช่น สิ่งแวดล้อม ที่สำคัญ คือ ปรากฏการณ์เรือนกระจก (Green House Effect) และการล่าปลาวาฬ

(1.4) แนวคิดการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างสลับซับซ้อน (complex interdependence) (Keohane and Nye, 2001, p. 20-32) มาจากการพึ่งพิงกัน (dependence) ที่หมายถึงอิทธิพลภายนอกที่มีผลต่อรัฐ การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันหมายถึงการพึ่งพิงระหว่างกัน (mutual dependence) การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างสลับซับซ้อนมาจากบทความแนวคิดสันนิยมนและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (Realism and Complex Interdependence) ของโรเบิร์ต โคเฮน และโจเซฟ นาย ใน ค.ศ. 1976 ที่มีลักษณะสำคัญสามประการ คือ ความเชื่อมโยงระหว่างช่องทางที่หลากหลาย การกำหนดระเบียบวาระของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ กำลังทหารลดความสำคัญลง

(1.5) แนวคิดความสัมพันธ์ข้ามชาติ (Transnationalism) (สมพงษ์ ชูมาก, 2542, น. 48-50) หมายถึงกิจกรรมข้ามพรมแดนระหว่างรัฐจากความเคลื่อนไหวทางกายภาพและ

ประชากร ข้อมูลข่าวสารและความคิด และการเงินและสินเชื่อมาจากการขยายตัวของชาตินิยม ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่สำคัญ คือ มาตรฐานทองคำ และการโยกย้ายประชากรมาจากยุโรปมาสหรัฐอเมริกาเป็นความเชื่อมโยงข้ามชาติจากความเจริญเติบโต เทคโนโลยีด้านการคมนาคมขนส่งและการเพิ่มการพึ่งพาอาศัยระหว่างกันของตัวแสดงที่สำคัญ คือ บรรษัทข้ามชาติและประชาสังคมข้ามชาติทำให้เพิ่มความสลับซับซ้อนเป็นลำดับ

(1.6) โลกาภิวัตน์ (Globalization) ก่อตัวนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 ที่ถือกำเนิดในทศวรรษที่ 1990 มีที่มาจาก เคนชิ โอเม (Kenichi Ohmae) จากการขยายตัวของทุนและเทคโนโลยีสารสนเทศ (telecommunication or Information technology) ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านการเมือง คือ การมีส่วนร่วมทางการเมืองทำให้เน้นระบอบประชาธิปไตย ด้านเศรษฐกิจ คือ ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมที่สำคัญ คือ การค้าเสรี และด้านสังคม คือ การเน้นผลประโยชน์สาธารณะจากสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อม

(1.7) แนวคิดนานาชาตินิยมหรือลัทธิสากลนิยม (internationalism /internationalization) (สมพงษ์ ชูมาก, 2542, น. 52) เน้นผลประโยชน์ส่วนรวม สากลหรือข้ามชาติ (transnational interests) ปฏิเสธการโดดเดี่ยวตัวเอง มีความสัมพันธ์และเกี่ยวพันระหว่างกัน

(1.8) ระบอบระหว่างประเทศ (international regime) (สมพงษ์ ชูมาก, 2542, น. 39-40 ; เมทนี พรหมสกุล, 2541, น. 3-19) คือ ชุดของหลักการ (principle) แนวทางปฏิบัติ (norms) กฎเกณฑ์ (rules) และระเบียบปฏิบัติในการตัดสินใจ (decision-making procedures) ที่เป็นการแสดงออกอย่างชัดเจนหรือตรงกันข้าม เป็นความคาดหวังของตัวแสดงในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมาบรรจบกัน เป็นหลักการที่เป็นความเชื่อของข้อเท็จจริง สาเหตุ ความถูกต้อง แนวทางปฏิบัติ คือ มาตรฐานของพฤติกรรมที่เป็นการอธิบายในรูปของสิทธิ หน้าที่ กฎเกณฑ์ เป็นความปรารถนาในการจัดการที่ถาวร แม้มีความเปลี่ยนแปลงในอำนาจ ผลประโยชน์และพฤติกรรมที่เป็นการกำกับดูแลในระยะยาว (Krasner, 1996, pp. 97-107) บนพื้นฐานของหลักการการต่างตอบแทน (reciprocity) ที่มีการประสานความร่วมมือ นโยบาย หรืออื่นใดเพื่อให้เป็นผลตามที่คาดหวังที่เพิ่มพูนผลประโยชน์ (positive sum outcome) (สมพงษ์ ชูมาก, 2542, น. 39-40)

(1.9) แนวคิดสันตินิยม (pacifism) (สมพงษ์ ชูมาก, 2542, น. 44-48) เป็นแนวคิดที่ต่อต้านและประนามการใช้ความรุนแรง สงคราม เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายในการสร้างสันติภาพหรืออื่นใด

(2) **สัจนิยม (Realism)** (ชูเกียรติ พันธ์พรประสิทธิ์, 2546, น. 161-162 ; ประภัสสร เทพชาตรี, 2537 (อัดสำเนา) ; ประภัสสร เทพชาตรี, 2541, น. 17-26 ; สมพงษ์ ชูมาก, 2542, น. 17-22)

สัจนิยมมาจากปรากฏการณ์จริงมีพื้นฐานจากแนวคิดอนุรักษนิยม (conservatism) มองโลกจากความเป็นจริงมาจากแนวคิดของนักปรัชญาการเมืองที่สำคัญ คือ ทุซิดิดีส (Thucydides) (471-400 B.C.) จากการอธิบายและวิเคราะห์สงครามเพโลโพนีสเซียน (Peloponnesian War) ระหว่างเอเธนส์กับสปาร์ตา แมคเคียเวลลี (Machiavelli) (ค.ศ. 1469-1527) ที่เน้นการสถาปนาและรักษาประเทศ เน้นอำนาจ ดุลแห่งอำนาจ การเป็นพันธมิตร การตอบโต้ จากผลงานสำคัญ คือ เจ้าผู้ครอง (The Prince) ฮูโก โกรตียัส (Hugo Grotius) (ค.ศ. 1583-1645) อี เอช คาร์ (E. H. Carr) จากผลงานวิกฤตการณ์ 20 ปี ระหว่าง ค.ศ. 1919 ถึง 1939 (The Twenty Years Crisis 1919-1939) และเฮนรี คิสซิงเจอร์ จากวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับแมทเทอนิก (Metternich) รัฐบุรุษออสเตรียจากบทบาทจัดประชุมคอนเกรสแห่งเวียนนา (Congress of Vienna) ระหว่าง ค.ศ. 1814 ถึง 1815 ฮันส์ เจ มอร์แกนธอ (H. J. Morgenthau) จากการเมืองระหว่างชาติ (Politics Among Nations) สปีคแมน ชูแมน คิสซิงเจอร์ จอร์จ เอฟ แคนแนน และอาร์โนลด์ ไวลเฟอร์ มี (ก) สมมติฐานจากการมองธรรมชาติมนุษย์ (human nature) แย้งว่า มีตรบาบ มีสัญชาตญาณทำลายล้างสูง เป็นผู้ฆ่า (killer) เน้นอำนาจ สังคมโลกที่เป็นอนาธิปไตย (anarchy) มีการกดขี่ระหว่างกันทำให้มีความขัดแย้ง (ข) มีหน่วยวิเคราะห์จากการเมืองระดับมหภาค (Macro Politics) คือ รัฐเป็นตัวแสดงเดี่ยว (unitary actor) เพื่อรักษาผลประโยชน์แห่งชาติ (National Interest) จากภูมิรัฐศาสตร์และนโยบายต่างประเทศที่เป็นอิสระปราศจากการแทรกแซงจากภายนอก

(ค) เน้นคุณค่าเรื่องอำนาจ ความขัดแย้ง และผลประโยชน์ แข่งขันต่อสู้เพื่ออำนาจ (struggle of power) ทำให้แยกศีลธรรมออกจากข้อเท็จจริง (ง) มีเนื้อหาสาระด้านการเมือง มีสภาพอนาธิปไตยระหว่างประเทศตามกฎหมายของป่า (law of jungle) ความแข็งแกร่งอยู่รอดของรัฐ ทำให้แสวงหาและรักษาผลประโยชน์ให้มากที่สุดเพื่อสร้างเสถียรภาพ (stability) และระเบียบ (order) ภายในรัฐทำให้ใช้เครื่องมือทุกอย่างที่สำคัญ คือ การทหารเพื่อความอยู่รอด (survival)

of fittest) ด้านเศรษฐกิจเน้นลัทธิเศรษฐกิจแบบพาณิชยนิยม (mercantilism) ที่เน้นการส่งออกมากกว่านำเข้าเป็นการแข่งขันที่ผลรวมที่ได้กับเสียเท่ากับศูนย์ (Zero-sum game) หรือผลได้มากกว่าผลเสียก่อให้เกิดความขัดแย้ง เครื่องมือของรัฐที่สำคัญคือบริษัทข้ามชาติเพื่อเพิ่มพูนผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ การจัดระเบียบเศรษฐกิจโลกเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของรัฐ ด้านสังคม เน้นแนวคิดชาตินิยม (nationalism) จากการสร้างชาติตามลัทธิดาร์วินทางสังคม (Social Darwinism) ส่วนหนึ่งนำไปสู่การคลั่งชาติและการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ (จ) จุดเด่น คือ การมองความเป็นจริง จุดด้อย คือ การเน้นรัฐทำให้ปฏิเสธการมองตัวแสดงอื่น การขาดระเบียบวิธีการศึกษาที่ชัดเจนและการท้าทายจากแนวคิดทฤษฎีและตัวแสดงอื่น

แนวคิดทฤษฎีสัจนิยมที่เป็นแนวคิดสังคมนิยมแนวจารีตหรือดั้งเดิม (Classical Realism) เป็นรากฐานของแนวคิดทฤษฎีที่สำคัญ คือ (2.1) แนวคิดสังคมนิยมใหม่ (Neo-Realism) หรือสังคมนิยมตามโครงสร้าง (Structural Realism) มาจากทฤษฎีการเมืองระหว่างประเทศ (Theory of International Politics) ของเคนเนท เอ็น วอลท์ (Kenneth N. Waltz) ใน ค.ศ. 1979 ที่ผสมผสานระหว่างแนวคิดสังคมนิยมกับทฤษฎีระบบ มี (ก) สมมติฐานจากโครงสร้างของระบบระหว่างประเทศหรือระบบโลกจะอธิบายพฤติกรรมและผลของพฤติกรรมของรัฐ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตัวแสดงมาจากระบบรัฐทั้งหมด (ข) มีระดับการวิเคราะห์ เป็นการวิเคราะห์การเมืองระดับมหภาค เน้นระบบการเมืองระหว่างประเทศจากโครงสร้างระหว่างประเทศ (International Structure) เป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐ กำหนดส่วนประกอบ (component units) ในบริบทและหน่วยที่เป็นอนาธิปไตย (ค) เน้นคุณค่ากับการจัดสรรอำนาจ (distribution of power) จากความสัมพันธ์ข้ามชาติ (transnational relations) และการพึ่งพาอาศัยระหว่างกันที่สลับซับซ้อนแต่รัฐมีบทบาทสำคัญ บทบาทและอิทธิพลของปัจจัยทางเศรษฐกิจมีต่อพฤติกรรมของรัฐในระบบระหว่างประเทศ (ง) สาระสำคัญ คือ รัฐเป็นตัวแสดงที่มีความสำคัญและมีบทบาทมากที่สุดเป็นการตอบโต้และเชื่อมโยงของตัวแสดง (จ) มีจุดเด่นจาก ความเปลี่ยนแปลงการจัดสรรแบ่งปันอำนาจที่แต่ละหน่วยเป็นอิสระ มีผลต่อพฤติกรรมและผลลัพธ์ (Outcome) การเน้นโครงสร้าง แต่จุดด้อย คือ การละเลยองค์ประกอบย่อยบางส่วนทำให้ขาดความสมบูรณ์

(2.2) อำนาจ (Dougherty and Pfaltzraff, Jr., 1981, p. 86-92) คือ การใช้กำลังอย่างมีประสิทธิภาพ (Kindleberger, 1970, p. 56, 65) กรอบความคิดที่เป็นวิธีการและจุดมุ่งหมาย (Morgenthau, 1967, p. 25-26) ความสามารถที่ทำให้มนุษย์ทำในสิ่งที่ปรารถนาจากการชักจูง

การซื้อขายแลกเปลี่ยน การใช้กำลังบังคับ (Spykman, 1942, p. 11) อำนาจในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คือ ความสามารถที่ประเทศแต่ละประเทศหรือรัฐใดรัฐหนึ่งทำตามเจตนารมณ์เพื่อการดำรงอยู่และการรักษาอำนาจอธิปไตยเป็นเป้าหมายของรัฐที่แสดงออกจากนโยบายต่างประเทศที่เป็นวิธีการมากกว่าจุดหมายปลายทาง (ends) (Lerche, Jr. and Said 1963, p. 10-12)

(2.3) รัฐ คือ ประชาคมทางการเมืองที่มีองค์ประกอบสี่ประการ คือ ดินแดน ประชากร รัฐบาล และอำนาจอธิปไตย ส่วนรัฐชาติ (Nation-State) คือ ประชาคมทางการเมืองที่มีองค์ประกอบสำคัญสี่ประการ คือ ดินแดน ประชากร รัฐบาล และอำนาจอธิปไตย ที่ประชากรผูกพันทางสายโลหิต เผ่าพันธุ์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม มีความจงรักภักดีต่อประชาคม ถือกำเนิดภายหลังสงครามสามสิบปี ระหว่าง ค.ศ. 1618 ถึง 1648 รัฐแต่ละรัฐมีอำนาจและอิทธิพลแตกต่างกันมาจากปัจจัยแห่งอำนาจที่แบ่งเป็นสองส่วน คือ ปัจจัยที่เป็นรูปธรรมกับปัจจัยที่เป็นนามธรรม (Coulombis and Wolfe, 1982, p. 72-73; จุลชีพ ชินวรรโณ, 2539, น. 21-23) ปัจจัยที่เป็นรูปธรรมเป็นปัจจัยที่จับต้องหรือวัดได้ (tangible elements) ประกอบด้วย ประชากร ดินแดน ทรัพยากรธรรมชาติ สมรรถนะด้านอุตสาหกรรม (industrial capacity) สมรรถนะด้านเกษตรกรรม (agricultural capacity) ความเข้มแข็งทางการทหารและการระดมพล (military strength and mobility) และปัจจัยที่เป็นนามธรรมหรือปัจจัยที่จับต้องหรือวัดไม่ได้ (Intangible elements) ประกอบด้วย ลักษณะ บุคลิกภาพ และคุณสมบัติของผู้นำ (leadership and personality) ประสิทธิภาพของระบบราชการ (bureaucratic efficiency) รูปแบบของรัฐบาล (type of government) ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคม (societal cohesiveness) ชื่อเสียงและเกียรติภูมิ (reputation credibility) การสนับสนุนจากประเทศอื่น (foreign support)

เครื่องมือของรัฐด้านการเมือง คือ การทูตและการทหาร ด้านเศรษฐกิจแบ่งเป็นสองส่วน คือ (ก) เครื่องมือยามสันติ (จุลชีพ ชินวรรโณ, 2539, น. 34; ชูเกียรติ พันธ์พรประสิทธิ์, 2546 น. 178-180; ธารทอง ทองสวัสดิ์, 2533, น. 415-416; ธารทอง ทองสวัสดิ์, 2529, น. 586-591) ประกอบด้วย การตั้งกำแพงภาษี (tariff barrier) การกำหนดโควต้า การคว่ำบาตร หรือ การกีดกันทางการค้า (boycott) การระงับหรืองดการส่งสินค้า (embargo) การทุ่มตลาด (dumping) การรวมกลุ่มทางธุรกิจระหว่างประเทศ (cartel) ความตกลงของสินค้านี้ระหว่างรัฐบาล (intergovernmental commodity agreements) การควบคุมการแลกเปลี่ยนสินค้า

(barter agreement) การควบคุมการแลกเปลี่ยนเงินตรา (exchange control) การอุดหนุนสินค้า (subsidies) การกำหนดราคาสินค้าโดยรัฐบาล (valorization) การให้ความช่วยเหลือ กับ (ข) ยามสงคราม ประกอบด้วย (จุลชีพ ชินวรรณ, 2539, น. 34; ชูเกียรติ พันธ์พรประสิทธิ์, 2546, น. 178-180; ธารทอง ทองสวัสดิ์, 2533, น. 415-416; ธารทอง ทองสวัสดิ์, 2529, น. 591-595) การปิดล้อมชายฝั่ง (coastal blockade หรือ blockade) การทำบัญชีต้องห้าม (blacklist) การกว้านซื้อสินค้า (pre-emptive buying) การควบคุมหรือยึดทรัพย์สินของศัตรู (control of enemy assets) การกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจ (economic policy) เครื่องมือทางสังคม จิตวิทยาทางสังคม (psycho-social instrument) จากการโฆษณาชวนเชื่อ (propaganda) ที่หมายถึงปฏิบัติการทางจิตวิทยาอย่างเป็นระบบเพื่อทำให้ความคิด ท่าที พฤติกรรมของเป้าหมายเป็นไปตามที่ปรารถนา (จุลชีพ ชินวรรณ, 2539, น. 37; ธารทอง ทองสวัสดิ์, 2533, น. 415-416)

(2.4) แนวคิดผลประโยชน์แห่งชาติ (national interest) (ไพรัช เจียรนนท์, 2531, น. 4-9; วินิตา ศุภรเสพย์, 2534, น. 785-786; วิไล สรรค์ประสิทธิ์, 2536) คือ สรรพสิ่งที่ประเทศให้ความสำคัญ เป็นสิ่งที่ดีสำหรับประเทศในการดำเนินความสัมพันธ์ประกอบด้วย (Rosenau, 1968) ความอยู่รอดปลอดภัย (self-preservation) ความมั่นคง ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ (development prosperity) และเกียรติภูมิและศักดิ์ศรีของประเทศ

(2.5) ภูมิรัฐศาสตร์ (geopolitics) (Dougherty and Pfaltzraff, Jr., 1981, p. 54-83; สมบัติ จันทรวงศ์ และอวยชัย ชะบา, 2541, น. 631-644) เป็นการศึกษาถึงปัจจัย บริบท และสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ที่มีผลต่อขนาด ที่ตั้ง ทรัพยากรธรรมชาติ รูปร่าง ลักษณะภูมิประเทศ และลักษณะภูมิอากาศของรัฐ

(2.6) ดุลแห่งอำนาจ (balance of power) (Dougherty and Pfaltzraff, Jr., 1981, p. 23-28 ; ทิพย์วรรณ เปี่ยมปัญญาศิลป์, 2534, น. 9-15) คือ การกระจายอำนาจ (distribution of power) ระหว่างรัฐหลายรัฐเท่าเทียมกัน ไกล่เคียงกัน เป็นดุลยภาพ (equilibrium) ของระบบการเมืองหนึ่งที่ปราศจากกฎเกณฑ์หรือมีสภาพอนาธิปไตยก่อให้เกิดระบบความมั่นคงร่วม พันธมิตรหรืออื่นใด

(2.7) การครองความเป็นเจ้า (hegemony) คือ การมีอำนาจมากที่สุด (primacy) ความเป็นผู้นำ (leadership) เน้นการที่รัฐใดรัฐหนึ่งมีอำนาจครอบงำรัฐอื่น มีสถานะครองความ

เป็นเจ้า (Hegemon) รัฐที่ครองความเป็นเจ้าต้องมีปัจจัยแห่งอำนาจที่มากพอก่อให้เกิดการยอมรับ (hegemonic consent) เพื่อสถาปนาการครองความเป็นเจ้าทำให้สัมพันธ์กับอำนาจและสมรรถนะของรัฐนำมาสู่การรวมกลุ่มเป็นขั้วอำนาจ

(2.8) ทฤษฎีเกม (Games Theory) มีสมมติฐาน คือ นโยบายต่างประเทศเป็นผลมาจากการตัดสินใจเลือกทางเลือกที่มีเหตุผล จากสถานการณ์ที่มีผู้แข่งขันมีเหตุผลตั้งแต่สองคนแข่งขันกันบนพื้นฐานการตัดสินใจที่มีเหตุผล เน้นคุณค่าจากผลของการตัดสินใจจากทางเลือกแต่ละฝ่ายสัมพันธ์กับการนำนโยบายไปปฏิบัติก่อให้เกิดกรณีที่ไม่มีทางเลือกที่ดีที่สุดที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะเลือกและผลของการตัดสินใจที่ดีที่สุดของฝ่ายหนึ่งมาจากการตัดสินใจของอีกฝ่ายหนึ่ง (จุมพล หนิมพานิช, 2540, น. 603)

(3) แนวคิดทฤษฎีระบบ (Systems Theory)

ระบบที่นำไปสู่การวิเคราะห์ระบบ (System Analysis) มีคำจำกัดความนับตั้งแต่ (Dougherty and Pfaltzraff, Jr., 1981, p. 134-136) การรวมกลุ่มแนวคิดทฤษฎี สมมติฐาน และข้อเสนอจากความรู้ที่หลากหลายสาขาวิชา ชุดของข้อความระหว่างตัวแปร สรรพสิ่งที่ทำหน้าที่เป็นอิสระจากส่วนอื่น ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยหรือองค์ประกอบแต่ละส่วนในระบบ ทฤษฎีระบบ คือ กรอบแนวความคิดและวิธีการศึกษาเพื่อความเข้าใจในระบบ ดังนั้น ระบบคือ ส่วนประกอบของสรรพสิ่งที่ เป็นโครงสร้างและกระบวนการที่สัมพันธ์กัน องค์ประกอบของระบบ มีสี่ส่วน ประกอบด้วย ส่วนประกอบเป็นส่วนประกอบย่อย (component) หน้าที่ (function) ปฏิสัมพันธ์ (interaction) และความอยู่รอด (survival) มาจากชีววิทยาจากปัจจัยนำเข้า กระบวนการแปรรูป ปัจจัยนำออก ปัจจัยป้อนกลับและสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเพื่อคงอยู่ (persistence) จากการปรับตัวจากความตึงเครียด (stress and strain) ของระบบที่มาจากสภาพแวดล้อมที่มีปฏิสัมพันธ์กับระบบ (ลิขิต ธีรเวคิน, 2541, น. 182)

แนวคิดระบบมาจากสาขาวิชามานุษยวิทยาที่เป็นผลงานของนักมานุษยวิทยาจากการวิเคราะห์เชิงพฤติกรรมศาสตร์เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ระดับมหภาค (macro-level analysis) ที่สลับซับซ้อน มีกลไกการทำงานต่อเนื่อง เปรียบเทียบรูปแบบการทำงานจากปรากฏการณ์ที่อธิบาย (ลิขิต ธีรเวคิน, 2541, น. 186) แนวคิดทฤษฎีระบบมาจากแนวคิดของทาลคอต พาร์สัน (Talcott Parson) และเดวิด อีสตัน (David Easton) เพื่ออธิบายการเมืองจากปัจจัยนำเข้า (input) คือ ความต้องการและการสนับสนุน กระบวนการแปรรูป (conversion process) เป็น

การตัดสินใจ การเจรจาต่อรอง หรืออื่นใด ปัจจัยนำออก (output) คือ นโยบายและกฎหมาย และปัจจัยป้อนกลับ (feedback) จากการประเมินผล อธิบายโครงสร้างคือตัวแสดง สภาพแวดล้อม ปัจจัย และบริบท และกระบวนการคือความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ที่ข้ามพรมแดนของรัฐ จุดเด่น คือ การให้ภาพกว้างหรือมหภาค การจัดข้อมูล การเห็นสภาพปัญหาจากการจัดวาง เป็นพื้นฐานสำคัญของการวิเคราะห์แนวทางอื่น จุดด้อยที่สำคัญ คือ การแฝงค่านิยมแบบอนุรักษนิยมเพื่อรักษาอำนาจของชนชั้นนำ ความเป็นกล่องดำ (black box) ของกระบวนการแปรรูป การขาดรายละเอียด ทำให้ต้องนำแนวคิดทฤษฎีอื่นประกอบการอธิบาย และวิเคราะห์เหตุการณ์หรือปรากฏการณ์เสมอ (ลิขิต ธีรเวคิน, 2541, น. 200-201)

แนวคิดทฤษฎีระบบสัมพันธ์กับกลุ่มแนวคิดทฤษฎีเสรีนิยมหรืออุดมคตินิยม เป็นรากฐานที่สำคัญแนวคิดทฤษฎีที่สำคัญ คือ

(3.1) กลุ่มแนวคิดทฤษฎีระบบระดับรัฐที่สำคัญ คือ (3.1.1) ตัวแบบการตัดสินใจของนโยบายต่างประเทศ ที่สำคัญ ได้แก่ (ก) ตัวแบบปัจจัยนำเข้า-กระบวนการ-ปัจจัยนำออก (Input – Process - Output) (Brecher, 1972, p. 2) เป็นแนวคิดการตัดสินใจของไมเคิล บริชเชอร์ (Michael Brecher) (เสาวภาคย์ เตชะสาย, 2533, น. 8-16) ที่มีสมมติฐานที่สำคัญ คือ (Brecher, 1973, pp. 73) การตัดสินใจในนโยบายต่างประเทศ (decision-making) ขับเคลื่อนพฤติกรรมของรัฐในระบบระหว่างประเทศจากทางเลือกที่หลากหลาย มีองค์ประกอบสำคัญ คือ (1) ปัจจัยนำเข้า ประกอบด้วยสภาพแวดล้อมเชิงปฏิบัติการและสภาพแวดล้อมจิตวิทยา (2) กระบวนการกำหนดนโยบาย ประกอบด้วยทหารและความมั่นคง การเมืองและการทูต เศรษฐกิจและการพัฒนา และสถานะและวัฒนธรรมนำไปสู่การตัดสินใจทางยุทธศาสตร์และยุทธวิธี และ (3) ปัจจัยนำออกหรือผลได้ที่เป็นผลลัพธ์จากการดำเนินนโยบายต่างประเทศและการนำป้อนกลับเข้าสู่ระบบ

(ข) ตัวแบบการตัดสินใจในนโยบายต่างประเทศ (Foreign Policy Decision-Making) ของ สไนเดอร์ บรูก และซาปิน ประกอบด้วย (Snyder, Bruck and Sapin, 1962 ; โครีน เฟื่องเกษม, ม.ป.ป., น. 34 และ 38) ลักษณะภายในของการตัดสินใจ (Internal setting of Decision-making) ลักษณะภายนอกของการตัดสินใจ โครงสร้างของสังคมและพฤติกรรม การตัดสินใจจากกระบวนการการตัดสินใจและผู้ตัดสินใจ การดำเนินการหรือการปฏิบัติการ (action)

(ค) ตัวแบบนโยบายต่างประเทศของแม็กโกเวนและชาปิน (McGowan and Shapiro) เป็นกรอบการวิเคราะห์นโยบายต่างประเทศแบ่งเป็น (McGowan and Shapiro, 1973 ; โครีน เฟื่องเกษม, ม.ป.ป., น. 34 และ 41-44) (1) ปัจจัยนำเข้า ประกอบด้วย ปัจจัยภายในตัวแปรด้าน ประกอบด้วย ปัจเจกบุคคล ผู้นำ สถาบันหรือองค์การ การเมือง รัฐบาล เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเชื่อมโยง และปัจจัยภายนอก คือ นโยบายต่างประเทศของประเทศอื่น และความเปลี่ยนแปลงของระบบระหว่างประเทศ (2) กระบวนการกำหนดนโยบายต่างประเทศ และ (3) ปัจจัยนำออก คือ ผลผลิตของนโยบายต่างประเทศและพฤติกรรมนโยบายต่างประเทศแต่ละด้าน

(ง) ตัวแบบการตัดสินใจในการกำหนดนโยบายต่างประเทศของ แกรแฮม แอลลิสัน (Graham Allison) จากกรณีการตัดสินใจของรัฐบาลสหรัฐอเมริกาในวิกฤตการณ์คิวบาใน ค.ศ. 1962 เป็นที่มาของตัวแบบการตัดสินใจสามตัวแบบ คือ ตัวแบบเหตุผล กระบวนการองค์การ และการเมืองระบบราชการ (Allison, 1971) (1) ตัวแบบเหตุผล (The Rational Actor Model หรือ Rational Decision-Making Model) มีสมมติฐาน คือ คนเป็นมนุษย์เศรษฐกิจ (Economic man) เน้นต้นทุนผลกำไร (cost-benefit analysis) จากผลประโยชน์สูงสุดมีการตัดสินใจจากการจัดลำดับเป้าหมายและเครื่องมือเพื่อบรรลุเป้าหมาย (2) ตัวแบบกระบวนการองค์การ (An Organizational Process Model) เป็นกระบวนการตัดสินใจขององค์การจากกฎระเบียบ ข้อบังคับ กฎเกณฑ์ ในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ การจัดวางคน มีผลลัพธ์คือนโยบายสาธารณะ (3) ตัวแบบการเมืองระบบราชการ (The Bureaucratic-Politics Model) เน้นนโยบายสาธารณะเป็นผลลัพธ์ของการต่อรองระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองที่ประกอบด้วยกลุ่มบุคคลหลากหลายจำนวนมาก

(3.1.2) กลุ่มแนวคิดทฤษฎีที่เน้นพฤติกรรมของรัฐสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกับตัวแปรอื่นที่สำคัญ ได้แก่ (ก) ทฤษฎีความเกี่ยวพัน (Linkage Theory) หรือทฤษฎีความเกี่ยวพันทางการเมือง (Linkage Politics Theory) ของเจมส์ รอสเนา (James N. Rosenau) (Rosenau, 1969) มาจากสมมติฐาน คือ ปัจจัยทั้งหลายมีอิทธิพลผลักดันให้รัฐบาลกำหนดนโยบายต่างประเทศจากปัจจัยภายในเป็นการศึกษาลำดับพฤติกรรมรัฐหนึ่งที่มีผลกระทบต่อรัฐอื่นเกี่ยวพันระหว่างตัวแปรภายในกับตัวแปรภายนอกที่เป็นผลลัพธ์คือนโยบายต่างประเทศแบ่งเป็นสามรูปแบบ คือ กระบวนการแทรกแซง กระบวนการโต้ตอบ และกระบวนการเลียนแบบ องค์ประกอบความเกี่ยวพัน (Component of a Linkage Framework) แบ่งเป็นสองส่วน ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน คือ ตัวแสดง ทัศนคติ สถาบัน และกระบวนการ และปัจจัยภายนอก

คือ สภาพแวดล้อมที่ใกล้ชิด ภูมิภาค ด้านสงครามเย็น ด้านเชื้อชาติ ด้านทรัพยากร และด้าน
องค์การหรือสถาบัน (กระมล ทองธรรมชาติ, 2515 น. 10-11)

(ข) ทฤษฎีสานามสังคม (Social Field Theory) (โครีน เฟื่องเกษม, ม.ป.ป., น. 54-55)
เป็นพฤติกรรมของรัฐแต่ละรัฐในที่ใด ตำแหน่งใด ขอบวงใด ขอบเขตใด การเมืองระหว่าง
ประเทศถือเสมือนหนึ่งเป็นสนามสังคมที่กำหนดระยะห่างของรัฐแต่ละรัฐ วัดจากความแตกต่าง
คล้ายคลึงทั้งองค์ประกอบและคุณสมบัติของรัฐ เป็นความมือหรือความขัดแย้งระหว่างกัน เป็น
ความเหมือนหรือความต่างนำมาสู่การคำนวณด้วยสูตรทางคณิตศาสตร์ ระหว่างตัวแปรอิสระ
(Independence variable) กับตัวแปรตาม (Dependence variable)

(3.2) กลุ่มแนวคิดทฤษฎีระดับระดับภูมิภาคที่สำคัญ คือ (3.2.1) ทฤษฎีการรวมกลุ่ม
หรือการบูรณาการ (Integration) เป็นการรวมทุกส่วนให้เป็นระบบใหญ่ทำให้พึ่งพาอาศัยซึ่งกัน
และกันแบ่งเป็นหลายรูปแบบ (ก) การแบ่งตามระดับความลึกการรวมกลุ่มแบ่งเป็นสองส่วน คือ
ระดับความร่วมมือ (cooperation) จากตัวแทนที่ร่วมประชุมเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันกับการ
บูรณาการ (integration) ที่เน้นการมอบอำนาจให้องค์การหรือสถาบันรับผิดชอบแทน

(ข) การแบ่งการรวมกลุ่มเฉพาะด้านหรือเฉพาะมิติแบ่งเป็นการรวมกลุ่มทางการเมือง
(Political Integration) ที่เป็นสหพันธรัฐหรือสมาพันธรัฐและการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ
(Economic Integration) มีลำดับขั้นตอนการบูรณาการห้าขั้นตอนตามแนวคิดของเบลลา
บาลาสซา (Bela Ballassa) ประกอบด้วย (Balassa, 1961) เขตการค้าเสรี (Free Trade Area)
สหภาพศุลกากร (Custom Union) ตลาดร่วม (Common Market) สหภาพเศรษฐกิจ
(Economic Integration) และการบูรณาการทางเศรษฐกิจโดยสมบูรณ์ (Total Economic
Integration)

(ค) การแบ่งการรวมกลุ่มจากหน้าที่หรือภารกิจแบ่งเป็น (1) แนวคิดภารกิจนิยม
(Functionalism) เน้นความร่วมมือเฉพาะด้านนำมาสู่การขยายตัวหรือแตกแขนง
(ramification) ด้านอื่นตามแนวคิดของเดวิด มิตรานี (David Mitrany) (2) แนวคิดภารกิจนิยม
ใหม่ (Neo-functionalism) เป็นความร่วมมือบนพื้นฐานของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การ
เพิ่มความสลับซับซ้อนทำให้ความร่วมมือแผ่ขยายสู่ความร่วมมือด้านอื่น (spill-over) ตาม
แนวคิดของแฮส (Haas) นำมาสู่การจัดตั้งสถาบันหรือองค์การเหนือชาติ (Supranational) ที่มี
อำนาจเหนือรัฐอธิปไตย (3) แนวคิดปฏิสัมพันธ์นิยม (Transactionalism) เน้นการสื่อสาร

ระหว่างกันเสมือนเป็นใยประสาทตามแนวคิดของคาร์ล ดอยช์ (Karl W. Deutsch) ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นประชาคมร่วมกัน (common feeling)

(3.3) กลุ่มแนวคิดทฤษฎีระดับโลก ประกอบด้วย (ก) แนวคิดโลกนโยบายศาสตร์ (Global Policy Science) (Hogwood and Gunn, 1984; Bertsch and Chittick, 1982; ประภัสสร เทพชาตรี, 2541; ประภัสสร เทพชาตรี, 2537, น. 17-26) มาจากนโยบายศาสตร์ (policy science) แบ่งเป็นศาสตร์ของความรู้ของ (knowledge of) กระบวนการจัดทำนโยบาย (policy-making process) และความรู้ใน (knowledge in) กระบวนการจัดทำนโยบายระดับโลกตามแนวคิดของฮาโรลด์ ลาสเวลล์ (Harold Lasswell) ที่เน้นการวิเคราะห์นโยบาย (policy analysis) เพื่อเสนอแนะ (prescriptive analysis) และนโยบายศึกษา (policy study) เพื่อพรรณนา (descriptive analysis) แสดงถึงความเป็นวิทยาศาสตร์และสหสาขาวิชา (Interdisciplinary) แบ่งเป็นสองส่วนประกอบด้วย โครงสร้างคือสถาบันหรือตัวแสดงหรือองค์ประกอบอื่น และกระบวนการคือแนวทาง ขั้นตอน การดำเนินการ แบ่งเป็นห้าขั้นตอน คือ (ทศพร ศิริสัมพันธ์, 2539, น. 122-164) การก่อตัวของนโยบายสาธารณะ (public policy formation) การกำหนดนโยบายสาธารณะ (public policy decision making) (Dye, 1972, p. 325-328) การนำนโยบายไปปฏิบัติ (public policy implementation) การประเมินผลนโยบายสาธารณะ (public policy evaluation) และ ความต่อเนื่อง (public policy maintenance) การทดแทนและการสิ้นสุดของนโยบายสาธารณะ (public policy succession or termination)

(4) มาร์กซิสต์หรือเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวมาร์กซิสต์ (วินิต ทรงประทุม, 2541, น. 385-451)

เศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy) (วินิต ทรงประทุม, 2541, น. 385-451) คือวิชาที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองกับเศรษฐกิจ เป็นวิชาทางสังคมศาสตร์ที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ทางการเมือง จากอำนาจ ความขัดแย้งและผลประโยชน์ กับเศรษฐกิจ (Webster's Third New International Dictionary, 1961) จากการผลิต การบริโภค และการกระจายสินค้าและบริการ (วิทยากร เชียงกุล, 2543, น. 189) มีวิวัฒนาการมาจากการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการขนาดเล็ก (petty commodity production) ที่เปลี่ยนแปลงเป็นการผลิตเพื่อการตลาดก่อให้เกิดความได้เปรียบเสียเปรียบ นำไปสู่การถือกำเนิดของลัทธิพาณิชย์นิยม (mercantilism) การเติบโตของการค้าระหว่างประเทศทำให้นักคิดนักปรัชญาเสรีนิยมที่สำคัญ

คือ อดัม สมิธ เดวิด ริคาร์โด และโรเบิร์ต เอ. มัลธัส ที่เน้นกลไกตลาดทำให้รัฐมีบทบาทน้อยที่สุด จนกลายลัทธิเสรีนิยมทางเศรษฐกิจและรายได้เปรียบเสียเปรียบในระบบเศรษฐกิจจากกลไกตลาดก่อให้เกิดลัทธิสังคมนิยมจากนักคิดนักปรัชญาที่สำคัญ คือ โรเบิร์ต โอเวน และคาร์ล มาร์กซ์ ทำให้พัฒนาการของเศรษฐศาสตร์การเมืองแบ่งเป็นสองสายคือ (วินิต ทรงประทุม, 2541 : 395-398) เศรษฐศาสตร์การเมืองที่มุ่งรักษาสถานภาพเดิมที่เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป (orthodox) มาจากการทดสอบเชิงประจักษ์และการแสวงหาความรู้แบบปฏิฐานนิยม (positivist) โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์กับเศรษฐศาสตร์การเมืองที่มุ่งเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง (radical) ถอนรากถอนโคนที่สำคัญ คือ แนวทางของมาร์กซิสต์ที่เน้นองค์รวม (holistic) ใช้วิภาษวิธี (dialectic) ของวัตถุนิยมทางประวัติศาสตร์ (historical materialism) จากวิธีการผลิต (mode of production)

แนวทางการศึกษาของเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวมาร์กซ์เป็นที่มาของแนวคิดทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่สำคัญ ได้แก่

(4.1) ภาวะทันสมัย (modernization) คือ การเปลี่ยนแปลงสังคม ประเทศ หรือรัฐ จากล้าหลัง ด้อยพัฒนา กำลังพัฒนา ให้ทันสมัย ผ่านการพัฒนาที่เน้นความเป็นอุตสาหกรรม (industrialization) ความเป็นเมือง (urbanization) และความเป็นตะวันตก (westernization) ถือกำเนิดจากประสบการณ์ของยุโรปตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เพื่อให้สังคม ประเทศ หรือรัฐ จากล้าหลัง ด้อยพัฒนา กำลังพัฒนาเจริญรอยตามถือกำเนิดภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง จากบทบาทของสหรัฐอเมริกาฟื้นฟูยุโรปภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ตามแผนมาร์แชล (Marshall Plan) ภาวะทันสมัยแบ่งเป็นสามด้าน คือ ภาวะทันสมัยด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม (ก) ภาวะทันสมัยด้านการเมือง (political modernization) คือ การสถาปนาสถาบันและกระบวนการทางการเมืองสมัยใหม่เพื่อสนองตอบประชาชนมีองค์ประกอบที่สำคัญสามประการ คือ การรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางของรัฐบาลหรือรัฐชาติ การจัดแบ่งหน้าที่ตามความชำนาญเฉพาะด้าน และประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง (ข) ภาวะทันสมัยด้านเศรษฐกิจ (economic modernization) คือ การเปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมหรือจารีตเป็นระบบเศรษฐกิจที่ทันสมัยจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ เทคโนโลยี และนวัตกรรม (ค) ภาวะทันสมัยด้านสังคม (social mobilization) คือ การเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่ล้าหลังดั้งเดิมเพราะยึดถือชาติตระกูล บุคคลทำหน้าที่ทางสังคมหลายบทบาท ไม่มีการแบ่งแยกตามความชำนาญเฉพาะด้าน เน้นความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ยึดถือค่านิยมที่แคบเฉพาะกลุ่ม อาทิ

วรรณะ เชื่อชาติ ศาสนา เผ่าพันธุ์ สู่การเป็นสังคมที่ทันสมัย เพราะเน้นความรู้ความสามารถ ความชำนาญเฉพาะด้าน ระบบคุณธรรม การยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่าง เน้นสิทธิ และเสรีภาพ เป็นการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรม แต่ความเปลี่ยนแปลงหลายกรณีนำมาสู่ปัญหาทันสมัยแต่ไม่พัฒนา (modernization without development) ทำให้ไม่สามารถหลุดพ้นจากภาวะล้าหลัง ความด้อยพัฒนา และความช่วยเหลือของประเทศพัฒนาแล้วหรือองค์การระหว่างประเทศก่อให้เกิดลัทธิจักรวรรดินิยมใหม่หรือลัทธิอาณานิคมใหม่ (neo-colonialism)

(4.2) ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวจักรวรรดินิยม (Dougherty and Pfaltzraff, Jr. 1981, p. 213-250) ทฤษฎีมาร์กซิสต์มีสมมติฐานว่าสังคมทุกสังคมประกอบด้วยชนชั้นที่หลากหลาย มีความขัดแย้งระหว่างชนชั้นนายทุนกับชนชั้นกรรมาชีพในสังคมทุนนิยมทำให้มีการปฏิบัติของชนชั้นกรรมาชีพเป็นที่ยอมรับของระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์จากทฤษฎีจักรวรรดินิยม (imperialism) ของจอห์น เจ ฮอบสัน (ค.ศ. 1858-1940) นักเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษอธิบายการขยายตัวของระบบทุนนิยมของประเทศที่เป็นเจ้าอาณานิคมเสมือนหนึ่งเป็นชนชั้นทุนแสวงหาผลผลิตและกำไรส่วนเกินและประเทศที่เคยเป็นอาณานิคมเสมือนเป็นกรรมกรนำไปสู่ความขัดแย้งและสงคราม เลนิน ผู้นำการปฏิวัติพรรคบอลเชวิก นักทฤษฎีจักรวรรดินิยมยุคใหม่เน้นระบบจักรวรรดินิยมเป็นการสะสมทุนระดับสูงเป็นระบบทุนนิยมแบบผูกขาด (monopoly stage of capitalism) การตกเป็นอาณานิคมของดินแดนทั้งหลายและการเติบโตของระบบทุนนิยมในประเทศมหาอำนาจทำให้ต่างต่อสู้แย่งชิงผลประโยชน์กันเองเป็นที่ยอมรับของความขัดแย้งระหว่างประเทศและสังคมนิยมคอมมิวนิสต์จะมีชัยชนะในที่สุด ในทางปฏิบัติปรากฏการณ์ทั้งหลายไม่เป็นไปตามทฤษฎีจักรวรรดินิยมเพราะขาดการอธิบายจากปัจจัยที่หลากหลาย จักรวรรดินิยมเป็นสาเหตุหนึ่งในการทำสงคราม นายทุนส่วนใหญ่ปฏิเสธสงครามเพราะขัดกับผลประโยชน์ทางธุรกิจ การขาดความเป็นสากลของทฤษฎีจักรวรรดินิยม ชนชั้นกรรมาชีพมีบทบาทผลักดันการส่งออกและความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแสดงถึงความผิดพลาดของทฤษฎีฮอบสัน และสาเหตุของสงครามจากทฤษฎีจักรวรรดินิยมมาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจเพียงปัจจัยเดียวไม่เป็นความจริง

(4.3) จักรวรรดินิยม (imperialism) และจักรวรรดินิยมใหม่ (neo-imperialism) จักรวรรดินิยม คือ การปกครองจากการยึดครองดินแดนของประเทศมหาอำนาจที่มีต่อประเทศหรืออาณานิคมอื่นจากการยึดครองดินแดนตามลัทธิล่าอาณานิคม ส่วนลัทธิจักรวรรดินิยมใหม่

(neo-imperialism) คือ การครอบงำของประเทศมหาอำนาจหรือประเทศที่พัฒนาแล้วหรือประเทศศูนย์กลางของโลกที่มีต่อประเทศกำลังพัฒนาที่สำคัญเป็นการครอบงำทางการเมืองจากการแทรกแซง ส่งการ บงการ ควบคุมรัฐบาลด้านเศรษฐกิจจากการระบอบทุนนิยมผูกขาดของบริษัทข้ามชาติ และด้านสังคมจากการครอบงำทางความคิดผ่านระบบการศึกษา สาธารณสุข วัฒนธรรม และวิถีชีวิตก่อให้เกิดปัญหามานับการ (Muller, 1973, pp. 347-348) ทฤษฎีจักรวรรดินิยมแนวทางมาร์กซิสต์เน้นความสัมพันธ์เชิงครอบงำระหว่างสหรัฐอเมริกาและประเทศพัฒนาแล้วประเทศอื่นกับประเทศกำลังพัฒนาและด้อยพัฒนา (Bodenheimer, 1971, pp. 347-348) การลงทุนของประเทศที่พัฒนาแล้วทำให้ประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนาล้าหลัง (Baran, 1968, p. 197)

(4.4) ทฤษฎีการพึ่งพิง การพึ่งพิง คือ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศกำลังพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกัน เป็นแนวคิดทฤษฎีที่อธิบายการครอบงำของประเทศพัฒนาแล้วที่มีต่อประเทศกำลังพัฒนา ระหว่างประเทศศูนย์กลางกับประเทศอื่น (Palma, 1978 p. 909) ประเทศพัฒนาแล้วกำหนดสถานการณ์การพัฒนาและการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศจำนวนอื่น (Dos Santos, 1970, p. 231) เป็นสภาพโครงสร้างที่ไม่มีการสะสมทุนที่สมบูรณ์ทำให้พึ่งพิงปัจจัยภายนอก (Munoz, 1981, p. 4) เป็นแบบครอบงำ-พึ่งพิง (dominant-dependent) ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ (วินิต ทรงประทุม, 2541, น. 443) ศูนย์กลางกับประเทศบริวาร (Metropolis-Satellite) (Frank, 1971, pp. 27-38) เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน ทฤษฎีการพึ่งพิงถือกำเนิดในทศวรรษที่ 1960 จากปัญหาความยากจนและความล้าหลังในละตินอเมริกา ก่อให้เกิดการพึ่งพิง เพื่อโต้แย้งกับทฤษฎีวิวัฒนาการและภาวะทันสมัยของตะวันตก ด้วยยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า (Import Substitution Industrialization : ISI) ของนักวิชาการคณะกรรมการมาธิการเศรษฐกิจสำหรับละตินอเมริกาของสหประชาชาติ (United Nations Economic Commission for Latin America : ECLA) และมีนักวิชาการทฤษฎีพึ่งพิงคนสำคัญที่สำคัญ คือ อังเดร กุนเดอร์ แฟรงค์ เฟอร์นันโด เฮนริเก การ์โดโซ และดอส ซานโตส มีลักษณะสำคัญ คือ เศรษฐกิจรอบนอกในสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ (International context of periphery economics) ความเชื่อมโยงระหว่างชนชั้นนำในประเทศและระหว่างประเทศ (Link between local dominant classes and international ones) และความสัมพันธ์ที่มีความไม่เท่าเทียมกันอยู่แล้ว มีความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันมากขึ้น (unequal relationships leading to more inequalities)

(4.5) ทฤษฎีระบบโลก (World System) (สุรัชย์ ศิริไกร, 2533, น. 7-21) อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศตามแนวทางเศรษฐศาสตร์การเมืองแบบมาร์กซิสต์ของอิมมานูเอล วอลเลอ์สไตน์ (Immanuel Wallerstein) ที่แบ่งโลกเป็นสามกลุ่ม คือ กลุ่มประเทศที่เป็นหลักหรือแกน (Core) เป็นมหาอำนาจอันดับหนึ่งของโลก กลุ่มประเทศที่เป็นกึ่งขอบนอกหรือกึ่งขอบนอก (Semi-periphery) เป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว และประเทศขอบนอกหรือขอบนอก (periphery) เป็นประเทศกำลังพัฒนาที่มีความไม่เท่าเทียมกันจากการกำหนดของปัจจัยทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกัน

3. บทสรุป แนวคิด ทฤษฎี ตัวแบบ และแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

พัฒนาการของแนวคิดทฤษฎี ตัวแบบ และแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสะท้อนถึงปัจจัยที่นำไปสู่ความแตกต่างที่สำคัญสองประการ ประการแรก จากแนวความคิดพื้นฐานที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวางจากรากฐานที่มาจากภววิทยา (Ontology) ที่หมายถึงธรรมชาติของความรู้และความจริง ญาณวิทยา (Epistemology) ที่หมายถึงวิชาที่ว่าด้วยความรู้และวิธีวิทยา (Methodology) ที่หมายถึงวิธีการเข้าถึงความรู้และความจริงจนกลายเป็นที่มาของกระบวนทัศน์กระแสหลักและกระบวนทัศน์ทางเลือก ประการที่สอง ความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและบริบทโลกภายหลังสงครามเย็นหรือยุคโลกาภิวัตน์ที่ทำให้แนวคิดทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมีข้อจำกัดต่อการพรรณนา อธิบาย วิเคราะห์ และสังเคราะห์นำไปสู่ทางออกที่เป็นทางเลือกที่สำคัญ คือ การผสมผสานบูรณาการระหว่างแนวคิดทฤษฎีทั้งหลายทั้งด้านลึกและด้านกว้าง ทั้งแนวคิดทฤษฎีที่มีรากฐานมาจากกระบวนทัศน์กระแสหลัก ส่วนสำคัญมาจากปฏิฐานนิยมทางตรรกวิทยาและเหตุผลนิยมที่สำคัญ คือ สำนักอังกฤษ และกระบวนทัศน์ทางเลือกที่สำคัญ คือ ประกอบสร้างหรือสรรสร้างนิยม หลังโครงสร้างนิยม หลังอาณานิคมนิยม สตรีนิยม และการเมืองสีเขียว

สายธารทางความคิดที่เริ่มต้นจากนักปรัชญาและนักคิดที่หลากหลายและพัฒนาจากรากเหง้าความหลากหลายในทฤษฎีทางการเมืองและสังคม (Crawford, 2000, p. 25-62) ก่อกำเนิดเป็นแนวคิด ทฤษฎี ตัวแบบ และแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่สำคัญสองกระแส คือ เสรีนิยมหรืออุดมคตินิยมกับสังคมนิยม และจากแนวคิดอุดมคตินิยมสู่สังคมนิยม

ส่วนหนึ่งก่อให้เกิดมายาคติที่แสดงถึงความก้าวหน้าทางทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (Crawford, 2000, p. 63-87) ในทางทฤษฎี แต่ความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นจริงมาจากความสลับซับซ้อนของแนวคิดทฤษฎีที่ผสมผสานปะปนกันไปมาอย่างลงตัวในทางปฏิบัติ แนวคิดทฤษฎีเสรีนิยมหรืออุดมคตินิยมที่ผสมผสานกับแนวคิดอื่นจนจัดกลุ่มแนวคิดเสรีนิยมเป็นเสรีนิยมสังคมนิยม (Sociological Liberalism) เสรีนิยมที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (Interdependence Liberalism) เสรีนิยมสถาบัน (Institutional Liberalism) และเสรีนิยมสาธารณรัฐ (Republican Liberalism) (Jackson and Sorensen, 2003 ; โคริน เฟื่องเกษม, 2548, 107-123) แสดงถึงการผสมผสานกับแนวคิดทฤษฎีระบบ อาทิ แนวคิดปฏิสัมพันธ์นิยมของคาร์ล ดอยช์ ที่จัดเป็นเสรีนิยมสังคมนิยม แนวคิดภารกิจนิยมของเดวิด มิตรานี ที่จัดเป็นเสรีนิยมที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นต้น

ส่วนแนวคิดทฤษฎีสัจนิยมมีการผสมผสานกับแนวคิดทฤษฎีอื่นอย่างกว้างขวาง พัฒนาการทางความคิดทำให้สัจนิยมมีการศึกษาในกรอบแนวคิดทฤษฎีระบบและโครงสร้าง (Donnelly, 2013, p. 45) จากโครงสร้างระบบการเมืองระหว่างประเทศในสังคมโลกกลายเป็นที่มาของแนวคิดสัจนิยมใหม่ที่อธิบายและวิเคราะห์รัฐเป็นตัวแสดงที่วางบนพื้นฐานของโครงสร้างสังคมการเมืองโลกหรือสภาพแวดล้อมและบริบทระหว่างประเทศ (Weber, 2001, p. 13-36) และระบบเป็นที่ยึดของปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน อนาธิปไตยและการกระจายสมรรถนะ ดูแลแห่งอำนาจ และเสถียรภาพของระบบ (Viotti and Kauppi, 1987, p. 46-54) พัฒนาการที่ต่อเนื่องยังทำให้สัจนิยมที่แบ่งเป็นสัจนิยมเชิงรับ (Defensive Realism) ของวอลซ์ที่เน้นบทบาทของรัฐเพื่อรักษาสถานภาพเดิม (Waltz, 1979) และสัจนิยมเชิงรุก (Offensive Realism) ของเมียร์ไชเมอร์ (Mearsheimer) ที่เน้นบทบาทของรัฐเพื่อการขยายอำนาจนำไปสู่การครองความเป็นเจ้า (Mearsheimer, 2001) ขณะเดียวกันพัฒนาการของแนวคิดทฤษฎีสัจนิยมที่พยายามผสมผสานกับแนวคิดเสรีนิยมนำไปสู่การถือกำเนิดของสัจนิยมแบบนีโอคลาสสิก (Neoclassical Realism) ที่เป็นทั้งส่วนหนึ่งตามพื้นฐานตามแนวทางของสัจนิยมและตอบสนองต่อข้อโต้แย้งของแนวคิดเสรีนิยม (Jackson and Sorensen, 2013, p. 86) อีกส่วนหนึ่งผสมผสานกับแนวคิดทฤษฎีอื่น ตัวอย่างที่สำคัญ คือ สัจนิยมเชิงวิพากษ์ (Critical Realism) จากแนวคิดของรอย บาสกา (Roy Bhaskar) มาจากวิสัยทัศน์ของความเป็นจริงจากปรัชญาศาสตร์ของนักสัจนิยมปรัชญาของสังคมศาสตร์และการวิพากษ์เชิงทดลอง การถือกำเนิดมาจากการต่อต้านสัจนิยมเชิงประจักษ์ (empirical realism) หรือแนวคิดปฏิฐานนิยม และอุดมคตินิยมอูตรวิสัย

(Transcendental idealism) หรือแนวคิดประกอบสร้าง และการต่อต้านภววิทยาของนักประจักษ์นิยมและอุดมคตินิยม ถูกนำมาอธิบายและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนับตั้งแต่ ค.ศ. 2000 (Milja Kurki, 2009, pp. 89-90 ; Critical Realism, April, 22 2017)

กลุ่มแนวคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวมาร์กซิสต์ที่ส่วนหนึ่งเป็นแนวคิดโลกนิยม (Globalism) เพื่ออธิบายและวิเคราะห์การพึ่งพิงและระบบทุนนิยมโลก (Viotti and Kauppi, 1987, p. 399-426) ส่วนหนึ่งมีพัฒนาการเริ่มจากงานเรื่องการผลิต อำนาจ และระเบียบโลก (Product, Power and World Order) ของโรเบิร์ต คอกซ์ (Robert Cox) ที่สรรสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและเศรษฐศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศ (Germain, 2013, pp. 187-196) ต่อเนื่องจนนำมาสู่แนวคิดของกรัมซีในเศรษฐศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศ นำไปสู่การก่อตัวของนีโอกรัมซี (Neo-Geamsci) (Saurin, 2008, p. 23-44) ขณะที่มาร์กซิสต์ส่วนหนึ่งพัฒนาการกลายเป็นมาร์กซิสต์ใหม่หรือนีโอมาร์กซิสต์ (Neo-Marxism) และกลายเป็นทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) จากมุมมองของนักคิดและนักวิชาการกลุ่มหนึ่ง (Jackson and Sorensen, 2007 : 189-192 ; Daddow, 2013, p. 191)

พัฒนาการของแนวคิดทฤษฎี ตัวแบบ และแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่สลับซับซ้อนภายหลัง ส่วนหนึ่งมาจากการนำองค์ความรู้จากสาขาวิชาหรือศาสตร์อื่นมาใช้ อาทิ การนำทางเลือกสาธารณะ (public choice) ที่พัฒนามาจากแนวทางปฏิฐานนิยมของแนวคิดกระแสหลักมาใช้ในการอธิบายและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (Sindal, 2013, pp. 85-111) แนวคิดทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) ที่นำมาใช้ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอย่างกว้างขวางจากนักวิชาการจำนวนมาก (Edkins and Vaughman-Williams, 2009) ทำให้เป็นข้อจำกัดที่สำคัญในการจัดกลุ่มความคิดความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่แต่เดิมมีสองกระแสความคิดใหญ่ คือ เสรีนิยมกับสังคมนิยม จนแตกแขนงออกไปอย่างกว้างขวางอย่างต่อเนื่องในปัจจุบัน ส่วนหนึ่งกลายเป็นสำนักคิดที่วางอยู่ระหว่างแนวคิดกระแสหลักของเสรีนิยมกับสังคมนิยมที่สำคัญ คือ สำนักอังกฤษ อีกส่วนหนึ่งมาจากกระบวนทัศน์ทางเลือกที่สำคัญ คือ ประกอบสร้างหรือสรสร้างนิยม หลังโครงสร้างนิยม หลังอาณานิคมนิยม สตรีนิยม และการเมืองสีเขียว แนวคิดประกอบสร้างนับเป็นแนวคิดที่โดดเด่นที่สุดและส่วนหนึ่งกลายเป็นแนวคิดหลักที่มีการศึกษาอย่างกว้างขวางควบคู่กับเสรีนิยมกับสังคมนิยมนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 21

บรรณานุกรม

- กระมล ทองธรรมชาติ. (2515). “ทฤษฎีในวิชาการเมืองระหว่างประเทศ” *รวมบทความความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. หน้า 10-11.
- โคริน เฟื่องเกษม. (2548). *แนวคิดและทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โคริน เฟื่องเกษม. (ม.ป.ป.) เอกสารประกอบคำบรรยาย ร.385 ทฤษฎีการเมืองระหว่างประเทศ และเหตุการณ์ปัจจุบัน. คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จุมพล หนีมพานิช. (2540). “หน่วยที่ 11 นโยบายสาธารณะ” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาหลักและวิธีการศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ หน่วยที่ 7-15. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- จุลชีพ ชินวรรณ. (2539). *เอกสารประกอบคำบรรยาย ร. 271 ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ*. งานบริการเอกสารทางวิชาการ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชูเกียรติ พันธ์พรประสิทธิ์. (2546). “หน่วยที่ 13 ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาหลักพื้นฐานทางรัฐศาสตร์ หน่วยที่ 9-15*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ติน ปรัชญพฤทธิ์. (2540). “หน่วยที่ 13 การบริหารองค์การระหว่างประเทศ” ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาหลักและวิธีการศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์หน่วยที่ 7- 15*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 2540
- ทศพร ศิริสัมพันธ์. (2539). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทิพย์วรรณ เปี่ยมปัญญาศิลป์. (2534). *การรวมเยอรมนี*. วิทยานิพนธ์สาขาการระหว่างประเทศและการทูต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (อัดสำเนา).

- ธารทอง ทองสวัสดิ์. (2529). หน่วยที่ 11 บทบาทของเศรษฐกิจในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ หน่วยที่ 8-15*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- _____. (2533). หน่วยที่ 8 รัฐกับการเมืองระหว่างประเทศ ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาหลัก รัฐศาสตร์และการบริหาร หน่วยที่ 1-8*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ประภัสสร เทพชาตรี. (2537). *โลกาภิวัตน์นโยบายศาสตร์ (Global Policy Science) : มหกระบวนทัศน์ใหม่ของการศึกษาและการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ*. (อัคราณา).
- _____. (2541). *การศึกษาความมั่นคงระหว่างประเทศ : การศึกษาโลกาภิวัตน์นโยบายศาสตร์*. (อัคราณา).
- ปรัชญา เวสารัชช์. (2529). หน่วยที่ 2 ทฤษฎีและแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ หน่วยที่ 1-7*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- พจนานุกรมสังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2524). กรุงเทพฯ: บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์.
- ไพรัช เจริญนันท์. (2531). *นโยบายต่างประเทศของเวียดนามต่อจีน ค.ศ. 1945-1979*. สารนิพนธ์สาขาการระหว่างประเทศและการทูต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (อัคราณา).
- เมธี พรหมสกุล. (2541). *ASEAN REGIONAL FORUM : กรอบกติกา (regime) ใหม่ทางด้านการความมั่นคงในเอเชียแปซิฟิก*. ภาคนิพนธ์สาขาวิชาการระหว่างประเทศและการทูต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (อัคราณา).
- ลิขิต อธิเวณ. (2541). หน่วยที่ 5 การศึกษารัฐศาสตร์แนวทฤษฎีและแนวทางการโครงสร้างและหน้าที่ ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาหลักและวิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์ หน่วยที่ 1-7*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วิทยากร เชียงกุล. (2543). *อธิบายศัพท์การเมืองการปกครองสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: บริษัท สายธาร จำกัด

วินิต ทรงประทุม. (2541). หน่วยที่ 9 เศรษฐศาสตร์การเมือง ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาหลักและวิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์* หน่วยที่ 8-15. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

วินิตา ศุกรเสพย์. (2534). หน่วยที่ 14 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศโลกที่สาม ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับต่างประเทศ* หน่วยที่ 9-15. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

วิลเลียม สรรค์ประสิทธิ์ (2536). *ความสัมพันธ์ไทย-ซาอุดีอาระเบีย ปี 2528-กุมภาพันธ์ 2536*. สารนิพนธ์สาขาการระหว่างประเทศและการทูต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (อัดสำเนา).

สมบัติ จันทรวงศ์ และอวยชัย ชะบา. (2541). หน่วยที่ 13 แนวทางอื่นในการศึกษารัฐศาสตร์ ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาหลักและวิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์* หน่วยที่ 8-15. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

สมพงษ์ ชูมาก. (2542). *ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศยุคปัจจุบัน (ทศวรรษ 1990 และแนวโน้ม)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2540). *ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวทางการใช้ประโยชน์เบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2541). หน่วยที่ 5 การสร้างกรอบแนวความคิดและการสร้างทฤษฎี ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาหลักและวิธีวิเคราะห์การเมืองสมัยใหม่* หน่วยที่ 1-6. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

สุรัชย์ ศิริไกร. (2533). *ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ*. เอกสารทางวิชาการ หมายเลข 7 ศูนย์วิจัย คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เสาวภาคย์ เตชะสาย. (2533). *นโยบายต่างประเทศของไทยต่อกลุ่มประเทศอินโดจีนในสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ*. วิทยานิพนธ์ สาขาวิชาการระหว่างประเทศและการทูต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (อัดสำเนา).

Allison, Graham T. (1971). *Essence of Decision : Explaining The Cuban Missile Crisis*. Boston: Little Brown

- Balassa, Bela. (1961). *The Theory of Economic Integration*. Homewood Ill: Richard D. Irwin
- Baran, Paul. (1968). *The Political Economy of Growth*. New York: Monthly Review Press
- Bertsch, Gary and Chittick, William. (1982). *Global Policy Studies*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Bodenheimer, Susan (1971). .Dependency and Imperialism : the Roots of Latin America Underdevelopment. *Politics and Society*, 1 May, pp. 347-348.
- Brecher, Micheal (1972). *The Foreign Policy System of Israel : Setting, Image, Process*. Yale University Press.
- Brecher, Micheal. (1973). Images Process and Feedback in Foreign Policy : Israel's Decisions on German Reparation. *The American Political Science Review* Vol. 67 March. pp. 73.
- Couloumbis, Theodore A. and Wolfe, John H. (1982). *Introduction to International Relations : Power and Justice*. Englewood Cliffs Ner Jersey: Prentice Hall Inc.
- Crawford, Robert M. A. (2000). *Idealism and Realism in International Relations : Beyond the discipline*. Routledge: London and New York.
- Daddow, Oliver. (2013). *International Relations Theory : The Essentials*. SAGE Publications : Asia-Pacific Pte Ltd.
- Donnelly, Jack. (2013). Realism ใน *Theories of International Relations*. Andrew Linklater (eds.), Hampshire: Palgrave Mcmillan pp. 32-56.
- Dos Santos, Theotonio. (1970). The Structure of Dependence. *American Economic Review* Vol. 60, 2 May pp. 231-236.

- Dougherty, James E. and Pfaltzraff, Robert L., Jr. (1981). *Contending Theories of International Relations : A Comprehensive Survey*. New York: Harper and Row, Publishers.
- Dye, Thomas R. (1972). *Understanding Public Policy*. New York : Prentice-Hall.
- Edkins, Jenny and Vaughman-Williams, Nick. (2009) . *Critical Theorists and International Relations*. New York : Routledge.
- Frank, Andre G. (1971). *Capitalism and Underdevelopment in Latin America : Historical Studies of Chile and Brazil*. England : Penguin Books.
- Germain, Randal. (2013). “ The making of IR/IPE Robert Cox' s Production, Power and World Order” *Classics of International Relations : Essays in Criticism and Appreciation* Henrick Bliddal, Casper Sylvest, and Peter Wilson (eds.) New York : Routledge. pp. 187-196.
- Gove, Philip Babcock. (1961) . *Webster's Third New International Dictionary* Cambridge, Massachusetts : [Riverside Press](#).
- Hogwood, Brian W. and Gunn, Lewis A. (1984). *Policy Analysis for the Real World*. Oxford : Oxford University Press.
- Issac, Alan C. (1969). *Scope and Methods of Political Science*. Homewood Illinois: The Dorsey Press.
- Jackson, Robert and Sorensen, Georg. (2003) . *Introduction to International Relations*. New York : Oxford University Press.
- _____. (2007) . *Introduction to International Relations*. New York : Oxford University Press.
- _____. (2013) . *Introduction to International Relations*. New York : Oxford University Press.

- Keohane, Keohane and Nye, Joseph. (2001). *Power and Interdependence*. New York : Longman.
- Kindleberger, Charles P. (1970). *Power and Money : The Politics of International Economics and the Economics of International Politics*. New York: Basic Books.
- Krasner, Stephen D. (1996). Structure Causes and Regimes Consequences : Regimes and intervening Variables. *International Organization*. Friedrich Kratoch and Edward D. Mansfield (eds.) New York pp. 97-107.
- Kurke, Milja. (2009). Roy Bhasker. *Critical Theorists and International Relations*. Jenny Edkins and Nick Vaughan-Williams (eds.) New York : Routledge. pp. 89-101.
- Lerche, Charles O., Jr. and Said, Abdul A. (1963). *Concept of International Politics*. New Jersey : Prentice-Hall.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The Treagady of Great Power Politics*. New York : W. W. Norton.
- McGowan, Patrick T. and Shapiro, Howard B. (1973). *The Comparative Study of Foreign Policy : A Survey of Scientific Findings*. Beverly Hills California : Sage Publication
- Morgenthau, H. J. (1967). *Politics Among Nations*. New York : Knopf
- Muller, Ronald. (1973). "The Multinational Cooperation and The Underdevelopment of the Third World" in Charles K. Wilber (ed.) *The Political Economy of Development and Underdevelopment*. New York : Random House, pp. 347-348
- Munoz, Heraldo. (1981). *From Dependency to Development : Strategies to Overcome Underdevelopment and Inquiry*. Colorado : Westview Press

- Palma, Gabriel (1978). Dependency : A Formal Theory of Underdevelopment or a Methodology for the Analysis of Concrete Situation of Underdevelopment, *World Development*. 6 No. 2 p. 909.
- Rosenau, James N. (1968). "National Interest" *International Encyclopedia of the Social Science*. David L. Sills (ed.) New York : Macmillan.
- Rosenau, James N. (1969). "Political Science in a Shrinking World" *Linkage Politics : Essay on the Convergence of National and International Systems* James N. Rosenau (ed.) New York : Free Press.
- Saurin, Julain. (2008). "The Formation of Neo-Gramsci in International Relations and International Political Economy : Neither Gramsci nor Marx" *Gramsci, Political Economy and International Relations Theory : Modern Princes and Naked Emperors*. New York : Palgrave Macmillan, p. 23-44.
- Sindal, Duncan. (2013). "Rational Choice and international Relations" *Handbook of International Relations*. Walter Carlsnases, Thomas Risse and Beth A. Simmons (eds.) New York : SAGE Publications Ltd. ,pp. 85-111.
- Snyder, Richard, Bruck, C. H. W. and Sapin, Burton M. (1962). *Foreign Policy Decision-making : An Approach to the Study of International Relations*. New York : Free Press.
- Spykman, Nicholas J. (1942). *America's Strategy in World Politics*. New York : Harcourt Brace Jovanovich.
- Theodorson, George A. and Theodorson, Achilles G. (1979). *A Modern Dictionary of Sociology*. New York : Barnes and Noble Books.
- Viotti, Pual R. and Kauppi, Mark V. (1987). *International Relations Theory : Realism, Pluralism, Globalism*. New York : Mcmillan Publishing Company.
- Walt, Kenneth N. (1979). *Theory of International Politics*. New York : Randon.

Weber, Cynthia. (2001). *International Relations Theory : Critical Introduction*. New York : Routledge.

“What is critical realism? | Roy Bhaskar” Retrieve from
<https://roybhaskar.wordpress.com/what-is-critical-realism>. (April, 22 2017).